

De les “banderes” i les “professons” de Canillo

Martí Salvans i Abetlla

Investigador i conseller general
martí@xixarro.com

Resum

De les “banderes” i les “professons” de Canillo.

Les recerques arxivística i oral han permès recuperar les “banderes”, anotar els orígens, recuperar una trajectòria, justificar l'abandó i recuperar “l'oblit”. Finalment la restauració, complexa, clou l'estudi, enriquit amb fotografies procedents majorment del fons Builles.

Resumen

De las “banderas” y las “professons” de Canillo.

La investigación archivística y oral permite recuperar las “banderas”, notar los orígenes, recuperar una trayectoria, justificar el abandono y recuperar “el olvido”. Finalmente la restauración, compleja, concluye el estudio, ilustrado con fotografías, mayormente del fondo Builles.

Résumé

Des « drapeaux » et des « processions » à Canillo.

Les recherches dans les archives et dans la tradition orale ont permis la récupération des « drapeaux », d'en connaître les origines, leur histoire, et de connaître les raisons de leur oubli.

Abstract

From the “banderes” to the “professons” of Canillo.

Archive and oral research allow us to retrieve the “banderes”, note their origins, retrieve a trajectory, justify their abandon and recuperate a “neglect”. Finally, their complex restoration concludes this study, enriched with photographs that come mostly from the Builles archive.

any 2005, en una d'aquelles tardes de primavera en què fa bé prendre el sol vora la font de la plaça de Montaup, el Roc de Canillo ens va dir a uns quants que estàvem al seu costat:

“-Vosaltres que us agraden els papers i les coses velles, hauríeu de buscar les banderes...”

“-Quines banderes?”

“-Les banderes del Comú”.

Llavors es va llençar a donar-nos tantes explicacions com recordava sobre aquestes banderes. Es tractava d'unes banderes, també anomenades pendons, molt grans, una de color grana i l'altra blanca, cosides al voltant d'un pal de fusta d'uns quants metres de llargada. La de color grana estava sempre penjada al lateral de l'interior de Sant Cerni, el pal reposant horitzontalment sobre dos anelles de ferro ancorades a la paret, i l'estendard penjant avall verticalment. Les anelles encara es poden veure actualment. La blanca estava sempre en posició vertical, prop de l'altar. En algun moment es devien desar i se n'havia perdut la traça.

Les banderes es treien en les diverses ocasions en què es feia una processó, a la qual assistia la gent de la parròquia. El portador de l'estendard duia una cintura ampla de la qual penjava una bossa fonda de cuir, dins la qual es posava la part baixa del pal. Durant les processons es lligaven dos cordes a la bandera, que eren subjectades per dos persones situades a banda i banda del portador per tal d'evitar el balanceig de la peça de roba. El Roc va afegir que un dels homes que portava una bandera, que era de cal Mandruga, va quedar herminat. Va afegir finalment que quan es varen instal·lar les línies de la llum al poble de Canillo, que travessaven d'un costat a l'altre del carrer gran, es va parar de fer servir les banderes en les processons ja que els pals no passaven per sota dels fils de la llum. Finalment va dir:

“-Busqueu a la sagristia, que segur que hi estan desades”.

1. Fons Builles, núm. 170. Arxiu Nacional d'Andorra (ANA).

La processó amb el banderer, els dos acompanyants amb les cordes, i darrera d'ells la Verge del Roser sobre un baiard portat per 4 homes vestits d'una casulla blanca, baixant pel carrer gran. Pujant a mà dreta, cal Mangautxa i cal Enreulat.

De la seva recuperació i restauració

Uns anys més tard es van localitzar les dos banderes o estendards. No estaven a la sagristia com havia pronosticat el Roc, sinó que es trobaven al campanar, enrotllades cada una al voltant del seu pal. Per treure-les d'allà es van necessitar unes quantes hores d'una tarda gelada de finals de l'any 2009.

En el moment de la seva recuperació, les peces es trobaven en mal estat de conservació arran de les diverses degradacions que n'alteraven l'estat original, com envelliment propi de les fibres, pèrdua del color del teixit a causa de l'exposició a la llum natural, brutícia, estrips, deformacions i plecs, descosits, trencament de la vara de suport, corrosió i pèrdua de color de la creu de ferro, situada a l'extrem del pal de fusta. El deteriorament de les peces era conseqüència del seu ús i de la manca de mesures de conservació, ja que havien estat dipositades en un espai amb alteracions climàtiques estacionals variables pel que fa a humitat i temperatura, contacte directe amb el sòl, exposició a l'entrada d'ocells, insectes i rosegadors.

Els dos estendards de Canillo tenen la mateixa forma, encara que el de color blanc o cru és més petit que el de color grana o carmesí. Són de forma rectangular i acabats amb un queixal central sortint en el lateral inferior. Presenten un serrell bicolor ornamental en el seu perímetre i plec per al pas de la vara o pal de subjecció on anava cosit l'estendard. Teixits amb tela de seda (coneguda com a domàs en els documents antics), els dos presenten motius florals decoratius. Al final de la barra de subjecció, de més de 4 metres de l'estendard grana, es troba una creu de ferro policromada en vermell.

El procés de conservació i restauració que s'ha aplicat a l'estendard carmesí tenia com a objectiu la pervivència d'aquest llegat històric i

cultural: neteja superficial seguida de nombroses immersions en una banyera de grans dimensions amb productes químics neutres, restabliment de les zones que han patit descosits o estrips mitjançant noves costures i inserció de nou teixit. Finalment es fixa un folrat de protecció en el revers de la peça. No s'ha restaurat el pal. En el seu lloc s'ha creat un nou suport de fusta de pi melis, més curt que l'original, a fi de poder facilitar-ne l'exposició de forma temporal. En canvi, s'ha procedit a la restauració de la creu de ferro, a partir de processos de neteja química, alineació de les parts doblegades i aplicació de productes que n'evitin la corrosió i en garanteixin la conservació davant dels agents nocius exteriors. Aquest procés de restauració ha permès determinar que l'estendard o bandera fou teixit de forma manual a finals del segle XVIII o principis del segle XIX.

2. Estendard carmesí

3. Detall de la creu

4. Estendard cru

5. L'estendard carmesí, després de la seva restauració, al costat de l'altar major

6. La verge del Roser

De la procedència de les banderes

En primer lloc, cal esmentar la tradició oral recollida prop de les persones de més edat de la parròquia, algunes de les quals han vist els dos estendards amb anterioritat. Del de color cru, no se'n sap la procedència. Per al segon, circulen almenys dos versions. Per a algunes persones es tracta d'un obsequi ofert per la comunitat francesa veïna de Merens, en litigi durant segles amb la parròquia de Canillo, en reconeixement com a conseqüència d'un plet que hauria enfrontat les dos poblacions i que la parròquia andorrana hauria guanyat. En certa manera seria, doncs, un homenatge de la comunitat perdutora a la vencedora. Segons altres persones, es tractaria del pagament d'una penyora de bestiar feta a les Costes del Pinet, situades en territori francès, darrere Fontargent, probablement durant el segle XIX.

En segon lloc, nombrosos documents atesten la tradició de banderes a la parròquia de Canillo, que ja consten a l'inventari de béns de l'església de Sant Cerni, realitzat l'any 1803. Aquest *Inventari de la alajésia parroquial de sant Cerni de Canillo y ses anexes fet en lo any 1803*,¹ per ordre de sa Ilma. (Francisco) de Dueñas en son decret anterior, cita entre altres

"... se encontra en dita parroquial Ítem una bandera nova de domàs carmesí de la forma major.- Ítem altra bandera blanca de domàs mediana....".

Probablement aquest estendard "nou" es fabricà en substitució d'alguna de les banderes grans documentades l'any 1716 en un altre inventari de béns.² És així com en la visita pastoral a les parròquies d'Andorra l'any 1716, en la descripció de la Vicaria Perpètua de Canillo, en l'apartat *Ornamentos* apareixen "...2 banderas de domàs carmezín...". En un segon inventari posterior de l'any 1781, tot i que molt detallat, no hi consta cap bandera.

De l'ús que se'n feia

Els dos estendards, el grana i el blanc, juntament amb la Verge del Roser³, es treien amb motiu d'una festa en què es feia una processó, en concret el dies de Dijous Sant, Sant Isidre (15 de maig), Corpus (maig-juny), Sant Roc (16 d'agost) i la festa del Roser (7 d'octubre). També es treien en circumstàncies especials. És així com es pot llegir en els llibres d'actes del Comú de Canillo referències a la "processó⁴ del Jubileu" o la "processó per la vinguda del Sr Bisbe".

Aquestes festes eren de caràcter religiós, però també de divertiment popular, com així ho atesten els llibres de comptes del Comú, en els

quals s'anotaven les despeses realitzades durant l'any, i que, en el cas de les processons, esmenten la compra de pólvora i pistons, el pagament d'una souada o la gratificació amb vi als portadors de les banderes:

"...Pólvora i pistons per la professó de Sant Asidro..."

"...Vi per baixar les banderes a Mirixell..."

"...Gasto dels que portaren les banderes quan ban tornar de Merichell..."

"...El 19 de juny pela pujada del Sr Bisbe pólvora i pistons..." (1905)

"... Al Rd Parroco per misses votives i generos empleats per la resepcio del Sr Bisbe..." (1912).

De la "pujada del Senyor Bisbe"

Precisament un d'aquests episodis sobre la pujada o la recepció del bisbe podria ser el que va immortalitzar V. Builles. Totes les imatges que es presenten a continuació varen estar captades per aquest fotògraf i el seu escenari és el poble de Canillo.

De Builles se sap que procedia de Seta, al departament francès de l'Erau (Hérault), que era apassionat de la fotografia i que estava instal·lat a Acs-dels-Termes com a marxant de vi. D'ell se sap també que va acompanyar F. Gommà, farmacèutic d'Acs, en el primer viatge en automòbil des d'aquesta localitat fins a Soldeu, l'agost de 1911.

Pocs detalls permeten datar les fotografies següents. La rectoria, amb les parets de color blanc, es pot veure en la primera de les imatges, així com en algunes altres (vegeu la foto núm. 10). A la primera planta, hi apareixen dos balconets, i un de llarg a la planta superior. Aquest fou fet l'any 1912. El camí al llarg del riu (fotografia núm. 1) encara no s'ha convertit en carretera. A les imatges 12, 16 i sobretot a la 13, es poden veure diversos pals de fusta al llarg dels carrers o camins que es podrien correspondre amb la instal·lació de la llum. Amb aquestes dades es pot suposar, doncs, que el conjunt de fotografies de Canillo van ser fetes per Builles entre els anys 1913 i principis dels anys 1930.

Aquestes imatges foren preses en ocasió de la vinguda d'un personatge eclesiàstic, que molt probablement era el bisbe en una visita pastoral. Aquestes instantànies mostren el poble de Canillo en un dia festiu, els seus parroquians endiumenjats, amb balls i diversió, probablement enmig del soroll de la pólvora i els pistons que el traginer Cisco de Sans pujava des d'Andorra, però també amb una gran devoció i una "processó" darrere la Verge del Roser, davant la qual desfilaven les banderes de la parròquia.

1. *Quadern d'Estudis Andorrans* núm. 7, en un estudi de Cebrià Baraut

2. *Quadern d'Estudis Andorrans* núm. 2

3. La Verge del Roser es troba situada en front de l'entrada de Sant Cerni, al costat mateix del carilló.

4. En el llenguatge corrent fins no fa gaires anys, tant a Andorra com a gran part de Catalunya, de les processons se'n deia "processons".

7. Fons Builles, núm. 47. ANA

Podria ser la primera imatge que va tenir el bisbe, en passar prop de la Creu de les Set Branques, situada a la dreta de la imatge, venint de Prats cap a Canillo. Es poden veure algunes garbes als prats. Els pals sota la creu, com els de les imatges núm. 12 i 13, corresponen al telègraf.

8. Fons Builles, núm. 167. ANA

Un grup d'homes i nens posant davant la rectoria. La imatge mostra la presència de set eclesiàstics fàcilment identificables pel seu barret rodó i vestit negre, un dels quals a primera fila, que podria ser el bisbe. Al fons es distingeix l'església de Sant Cerni. L'ombra dels edificis mostra que la imatge és de mig matí. La paret de color blanc a l'extrem dret de la imatge correspon a la rectoria. Darrera els homes, la canal que portava l'aigua a les moles de Carlí i de Passamaner.

9. Fons Builles, núm. 169. ANA

Grup de persones al cap del carrer Gran. Tots estan endiumenjats i potser surten de missa. La imatge també és del matí. A la dreta, la mola de Bona-vida. A l'esquerra, Sant Cerni. Al costat de les nenes, la font.

10. Fons Builles, núm. 173. ANA
Els homes fan un reng de dalt a baix del carrer. S'observa com alguns es donen la mà, potser per situar-se a bona distància els uns dels altres. A l'esquerra, a l'ombra de cal Passamaner, un eclesiàstic. Pujant a mà dreta, dos vaillets sota el balcó de cal Jep Vell, una dona gran a la balconada de cal Mariano, cal Ponet, als balcons de la rectoria alguns eclesiàstics que es poden reconèixer al seu barret i sotana. Al carrer, nens, nenes, dones i algun porc. Les ombres verticals de les persones mostren que la imatge és ja del migdia.

11. Fons Buïlles, núm. 171. ANA

Els mateixos homes que fa un moment estaven arrenjerats baixen pel carrer Gran. La forma de les seves cames, peus i braços fa pensar que estan ballant mentre baixen, potser al so de la música dels instruments que es poden veure sota el primer balcó. La imatge correspon al migdia.

12. Fons Buïlles, núm. 8. ANA
Al peu del carrer, els homes continuen ballant mentre els nens s'ho miren. Al segon pla a l'esquerra, la Creu de l'Areny situada sobre un sòcol de pedra.

13. Fons Buïlles, núm. 10. ANA

Músics, homes ballant, dones i nens s'ho miren. Es pot apreciar com el ball dels homes aixeca polseguera del terra. Imatge presa també al migdia. A l'esquerra, cal Tarrado i, al fons, la Closa d'Armany i el molí del Peano, a una banda i altra del camí de la Ribera.

14. Fons Buïlles, núm. 172. ANA

Ja som a la tarda, el sol es troba a ponent i és hora de començar la processó. Darrere els músics baixen els eclesiàstics amb casulla blanca i sotana, i els parroquians a continuació. Aquesta instantània és, en el temps, posterior a la núm. 1.

15. Fons Builles, núm. 179. ANA

Altre cop al peu del carrer. Al fons, la Creu de l'Areny s'ha "vestit" de blanc. A l'esquerra, dones amb mocador blanc o mantellina. Al costat de la creu, els eclesiàstics i els portadors de la Verge del Roser. Al centre de la imatge, les dos banderes grana i blanca. A la dreta, els nens amb una bandera petita. Els homes se situen tots darrere la Verge, les banderes i els nens.

16. Fons Builles, núm. 175. ANA

La processó puja aquest cop pel carrer Gran amunt cap a Sant Cerni. En primer lloc, un nen sol amb el crucifix, i darrere altres nens amb la bandera petita. Més lluny, les dos banderes grana i blanca i, a continuació, tota la processó. A la dreta, el canal que porta l'aigua a la mola de Carlí, situada al centre de la imatge.

17. Fons Builles, núm. 177. ANA

La Verge del Roser i un primer grup d'uns quinze a vint homes, que podrien ésser les autoritats. Darrere d'ells un altre grupet d'homes vestits de blanc i el gruix de la processó. Els dos personatges de la dreta podrien ésser acompanyants del fotògraf Builles.

18. Fons Builles, núm. 166. ANA

Els músics, els eclesiàstics, de blanc, davant del carrer del Cortinal, homes i al darrere dones amb mantellina. La rectoria emblanquinada, i cal Botons i cal Toni amb pedra vella i balcons de fusta.

19. Procedència desconeguda. Col·lecció Comú de Canillo.

Interior de Sant Cerni. Al primer pla, la tanca de ferro forjat amb porta que posteriorment es va traslladar al fons de l'església i que finalment es va retirar l'any 2009. Dins el primer altar de la dreta, la bandera petita que era portada per un dels nens de les imatges núm. 15 i 16. La paret del fons disposava d'una obertura que deixava entrar la llum. Completament del costat esquerre i a dalt del tot, es distingeixen les dues anelles i la bandera carmesí que en penja.

Des que es va instal·lar l'electricitat al poble de Canillo, les banderes van deixar d'ésser utilitzades en les processons. Aquestes varen continuar fins ben entrats els anys seixanta. En el curs del temps, però, es varen introduir alguns canvis: la Verge del Roser, per la processó del Dijous Sant, la portaven quatre xicotes, totes elles amb vestit i mantellina negres, per simbolitzar la mort de Crist. La bandera petita que portaven els nens no s'ha conservat, però el crucifix que un vailet duia al front de la processó encara es troba al costat de l'altar major de Sant Cerni de Canillo. Des de principis d'aquest any, tot i que de forma esporàdica, l'acompanya la bandera carmesí. Potser d'aquí a poc temps s'hi podrà veure igualment la bandera blanca, un cop hagi estat restaurada.

La recuperació de les banderes va ésser possible gràcies a l'amabilitat de mossèn Ramon i la col·laboració desinteressada d'alguns veïns de la parròquia: Meritxell Torres i Naudi, Jordi Alcobé i Font, Domènec Bascompte i Grau, Agustí Camp i Casal, Francesc Camp i Torres, Josep Casal i Casal, Marc Casal i Tomàs, Pere Torres i Casal, i un servidor. El procés de conservació i restauració ha estat dut a terme per Montserrat Xirau, restauradora especialitzada en teixit de Vilanova del Vallès, entre els mesos de maig i novembre del 2011. Aquests treballs han estat coordinats i finançats des del Departament de Joventut, Esports i Cultura del Comú de Canillo i subvencionats pel Ministeri de Cultura del Govern d'Andorra a través de l'Àrea de Conservació i Restauració de Patrimoni Cultural. Les fotografies de l'ANA han estat cedides gentilmente.